

МЕСТО И ВРЕМЕ

Бродски је предлагао да се на корицама крупно напише колико је година имао аутор када је написао књигу како би читалац унапред могао да сазна да ли ће нешто из ње научити. Идеја ми се чинила разумном, док, поставши старији од самог Бродског, нисам схватио да ћу ускоро бити у стању да читам само мемоаре. Ипак, и сада се по навици интересујем за пишење године како би себе поставио у његову ситуацију. Пубертетлији то није толико важно. Њему су сви писци одрасли и треба доста тога проживети да би схватио какво је то преувеличавање. Ипак, главне књиге које чине темељ те куле од слоноваче у којој морамо да се скривамо треба читати у младости. Не пре него што она наступи, али не ни касније, када она прође. Данас већ не могу да се сетим чиме ме је Достојевски доводио до грознице када сам га читао као школарца. И чак не могу ни да објасним како ми се Томас Ман, и смрт начинивши пријатном, учинио исцрпљујуће досадним.

По свој прилици, нико није у стању да закаже време успешног сусрета са књигом. *Рај и мир* сам први пут открио као студент, *Кайеџанову кћи* сам схватио у Америци, Гогоља сам читао сваке зиме.

Много је једноставније књизи наћи место него време. Свакако да је најбоље читати је тамо где је написана. Наравно, тако нешто није увек могуће. Зато *Осврће с благом* издају са картом. Очигледна фантазија има више потребу за протезама веродостојности, али ја све књиге читам са картом. За мене је то где се радња дешава подједнако важно као и то како се дешава. Мислим да је и за аутора исто тако. Зато је Фокнер пажљиво исцртао своју Јокнапатофу. За Искандера смо то урадили ми, приложивши схему романескне Абхазације уз чланак о *Сандру из Чејема*. Код мене до дана данашњег виси оригинал који је потписао аутор: „Са оригиналним је како треба да буде.“ Мада, наравно, ничег оригиналног у картама, нека су и праве, нема. Оне су иста условност као и текст који их прати. Карта је упрошћени симбол окружења, његова груба схема. Реална је само земља у којој је књига писана. И ја никада не пропуштам прилику да посетим домовину омиљених дела, јер само ту их је могуће до краја испробати.

Тако сам, са *Библијом* у рукама, путовао Палестином коју је Ренан назвао *Јеванђељем*. У Михајловском сам читао *Оњејина*, откривши у Пушкиновим стиховима још и „сеоску прозу“. Лутао сам са *Три мускејара* по Паризу, и Лондоном са Холмсом. Ишао сам у Бат за Пиквиком и смејао се Тартарену у његовој Тараскони. Скоро сваке године посећујем Валден како би поново прочитао Тороову књигу баш тамо где је писана. Аутор је мислио да ће обале унаказити богаташи и фабриканти. Али због своје књижевне популарности језеро је остало исто онако прозирно какво је било у XIX веку када су у њему чајни клипери достављали исечен лед у Индију. Купајући се у Валдену, пријатно је присетити се тога.

Шта читаоцу даје топографија? Исто што и мошти ходочаснику: сидро чуда, његово материјално наличје. Хватајући се за окружење, дух се уземљује, постајући ближи, доступнији, рођенији. Идући за аутором, ми се налазимо тамо где је био и он, у том случају, и буквално.

Најчешће сам ишао за Бродским; он је и раније био свуда. Уз то, поезија Бродског је, без обзира на његову љубав ка формулама, уметност локалног. Сматрајући сложену метафизику за лошу науку, он је са земље започињао поход на небо. Из љубави према класицима поштујући јединство места и времена, Бродски је истраживао драматуршке могућности конкретне тачке, претварајући је у семе.

Међутим, уопштавања се гнушају сви добри песници. Када сам први пут ишао у госте код Лосева, он је, објашњавајући ми пут, са прозе неприметно прешао на стихове. Уместо бројева ауто-пута и излаза у његова објашњења ушли су шумарци, брежуљци, поточићи и храстове шуме. Изгубивши се, пожалио сам се у телефонску слушалицу да се осећам као Црвенкапица.

Бродски је често започињао пејзажем, и ја већ тридесет година не крећем на пут без његових књига. Потребне странице помажу да се поставиш на ауторово место, било да је оно у Луксембуршком парку, на Тргу Матее или у лондонском Челсију. Но, највише волим да читам *Усјаванку Бакаларској рћи* на Бакаларском рту (Кејп Код), јер она је написана у мом омиљеном америчком граду – Провинстауну. То поуздано знам, пошто је Бродски у поему унео крајње индивидуалне координате што дозвољавају да истог трена уловиш траг:

*Ко дуїмад на рубашки заїеїнуїјој на їрудима
свеїиїлке све до на крај улице.¹*

То је Трговачка авенија, једна од две што пресецају град, али на другој уопште нема уличног осветљења, а и на овој оно стоји само уз риву. Заправо, зато је у песми тако тамно. Зато се ту чује како *рибарска шїрала нос зарђали је шїрала о беїшонско моло*. И то значи да је у Провинстауну Бродски живео поред мола, до ког рибари довозе свој дневни улов: лист, морске крестице и, сада све ређе, бакалар.

Рт назван у његову част личи на канџу пресавијену ка копну. Са високе дине види се како сунце залази у воду. И тај призор, необичан на атлантској обали САД, али тривијалан на Балтичком мору, туристи дочекују са шампањцем. Кејп Код се највише испружио ка Европи. Зато је са његове плаже Маркони покушавао да успостави радио-везу са Старим светом. Но, много пре тога, уз тај рт су пристали ходочасници који су са њега, као и Бродски, започели своје освајање Америке.

Поема *Усјаванка Бакаларској рћи* није могла бити написана на другом месту, јер њена структура одређује географски положај Бакаларског рта. То је или „источни крај Империје“ или њен почетак, пролог и праг.

Летње ноћи, у тамној и загушљивој соби, свет се за песника искривио попут пљоснате осмице. Десни чвор је оно што је било: *сїрој јаничара у зеленом*. Леви је ненастањена, лишена менталних прилика, празнина будућности: *Го їаркеї – као машиїа краља*. Не може се живети без *намешїаја*. Као пешчана тачка пресецања служи мали Бакаларски рт што нестаје. Рт је бродски кљун (песник никад не заборавља метафоре) где се сусрећу две полуопте: и главе, и глобуса. Овде се прошлост бори са будућношћу, тама са светлошћу, домовина са усамљеношћу и сан са бесаницом; зато је и *Усјаванка*. Но, заспати се не сме:

*у їолулоїїи їлаве снови їолулоїїе їисма море
јаву садрже.*

¹ Овај и сви наредни цитати наведени су према: „Успаванка Бакаларског рта“, превео са руског Предраг Чудић, у: Јосиф Бродски, *Изабране їесме*, изабрао Миливоје Јовановић, Српска књижевна задруга, Београд, 1990, стр. 250–264. (Прим. їрев.)

Загушљиви мрак је Запад, земља заласка. Песник о њој зна само оно што се нашло у стиху:

*Белозуба колоната
Окружној Суда, одмах крај булевара,
и ишчекивању блеска...*

Издашни стубови у провинцијалној Америци, често дрвени, наивно избељени да личе на мермер, истовремено подсећају и профанишу аутора на уобичајену, али исто толико измишљену антикност његовог родног града. Због тога је он архитектуру Провинстауна назвао увредљиво измишљеном речју *џарвенон*. (*Парџенон за скоројевића*,² објаснио ми је Лосев.)

У тамо прогутан град из мора на копно излазе домороци *конџиненџа*, који су харинџа и бакалар оџкрили. Посебно, последње. Ја сам још имао прилике да затекнем еколошки здравија времена када се бакалар гајио у таквом изобиљу да су у овдашњим ресторанима служили деликатес: рибље језике и образе. Једном сам и сџм уловио риџег бакалара са несланом, попут његовог меса, њушком. Бродском се она појављује у ноћи као мисао о прошлости која га прогања:

*Враџа шкриџнуше. На џраџ бакалар искрсне.
Да жеџ уџоли, џриродно, боџораџи.*

Бакалар, ког песник себи забрањује да га зове његовим правим именом, туга, долази из бескрајне дубине свести, попут океана, како би дошапнуо нешто важно:

*Некад у џом хаосу, у гана рушевини,
искрсне звук, разлеже се реч.*

На тој речи све се држи попут лепљиве ноћи, на крају земље, где песник ствара стихове, лежећи у кревету и плашећи се да се окрене од онога што је било ка ономе, што ће бити.

*Зайара. Само кад усџеш, уздахнувши, на леџа леџи
наузнак, моџу се уџуџиџи оџоре речи [сеџимо се бакалара]
џоре – у џравцу џуберниџа немих од џамџивека.*

Сада се *Усџаванка* распрострла већ у четири димензије: Исток и Запад, дубина у којој живи бакалар, и висина ка којој је усмерен говор. Претворивши линеарни пејзаж у тродимензионални, Бродски се уздиже над собом, посматрајући Бакаларски рт одгоре, као из авиона на ком је овамо долетео *кроз сџаго облака*.

*Предео џде сам је џоџуџи џиџица
џланина. Даље – ваздух. Хронос.*

Рт је исцрпео копно, забивши се у море; тако је и песник дошао до оловке из које стихови теку на папир.

² На руском језику скоројевић се изговара *џарвењу*, одатле сложеница *џарвенон*. (*Прим. џрев.*)

*Подневши ѓробу
два океана и конѓиненѓа, ја
Осећам исѓо, скоро, шѓо и ѓлобус.
То јесѓ, даље се нема куд.*

У Ћорсокаку рта који је поставио границу кретања у простору, уочљивије је кретање у времену. То је живот, затворен у нама. Човек је такође рт. *Крајње овајлоћење ѓросѓора*, он је *крај самоја себе и залази у Време*. И уколико је простор, као што је говорио бакалар, *сѓвар*, онда *Време је у сушѓини мисао о сѓвари*.

У тој бесконачној, као та иста лежећа осмица, „мисли о ствари“, песник, прислушкујући глас времена који чује у себи, проналази излаз из Ћорсокака и назива га *Усѓаванком Бакаларској рѓа*.

Бродски се не може читати, њега је могуће једино ишчитавати. Први пут покушавамо да схватимо шта је аутор желео да каже, а други шта је рекао. Најпре разабрати, затим са њим заједно сагледати, успут се дивећи наводно случајном бујању мисли. Али то није случајност, то је дар. Захваљујући њему, метафоре расту и размножавају се, риме примичу скривени смисао, алитерације га усложњавају, ритам скрива напор, строфа уобличава у целину и песма даје залет мисли до нивоа, недоступног пешачењу прозе. Бродски је у журбаности видео циљ поезије. Сваки песник се служи својим радним одређењем заната. За Пастернака су стихови били сунђер, за Бродског катализатор.

Године 1975, којом је обележена *Усѓаванка*, ја још нисам био у Америци, а Бродски је живео у њој већ три године. Затим је те године он назвао најтежим годинама. У Америци је његова поезија остала без својих читалаца, који све разумеју, а други нису могли да оцене њене виртуозне кораке.

„Као Овидије код Дачана“, осмехну се Бродски, присетивши се свог омиљеног римског песника, и обрадовавши се када ми је пошло за руком да у разговор уметнем одговарајући цитат, онај, у коме протеран Назон говори: *сѓвараѓи сѓиихове, никоме их не чиѓајући, исѓо је као да ѓанѓомимичар ѓлеше одмерен ѓлес у мраку*.

То је мизансцен *Усѓаванке*: ноћни плес мисли без гледалаца. Оставши насамо са матерњим језиком, песник води разговор о Ничем и времену. Не рачунајући на одговор, супротстављајући се очају, он озвучује неми свет, једино у говору проналазећи терапију и мисију:

*Глајоле ѓужева ѓар шкољки ослушне:
ѓо јесѓ, слуша ѓлас свој сојсѓвени. То
развија жице ѓласне, но ѓоѓлед муѓи.
Јер у чисѓиом времену нису ѓодѓинуѓи
зигови шѓо рађају ехо.*

Бакаларски рт је декорација кризе. Стигавши до половине животног пута, песник се нашао ни тамо, ни овде. Нови свет, као еволуција његовог познатог бакалара, приморавала аутора да изађе на обалу и стане на ноге. Таква промена подразумева метаморфозу: заспао је као један, а пробудио се као други човек.

Бродски је написао *Усѓаванку* са тридесет пет година. Добре године. Као код Дантеа. Али није испала половина: Бродски је напунио седамдесет тек након смрти.

(Са руској ѓревела Мелина Панаѓовић)